

ONEMITEV IN OSLABITEV SAMOGLASNIKOV V KROPARSKEM GOVORU

V prispevku je predstavljen moderni samoglasniški upad v govoru Kroke na Gorenjskem. Kot v drugih gorenjskih govorih je upad močan, to pa v obliki oslabitve kratkih naglašanih samoglasnikov (v polglasnik) ali kot oslabitev in onemitev kratkih nenaglašanih samoglasnikov, ki se reducirajo v prednaglasnih in ponaglasnih besednih zlogih, v izglasju in v naslonkah. Najpogostejše upada visoki samoglasnik /i/, drugi nekoliko manj. Nekateri soglasniški sklopi z zvočnikom, ki nastanejo ob onemitvi samoglasnikov, nato razpadejo (v polglasnik + zvočnik).

The paper presents modern vowel reduction in the local dialect of Kropa in Upper Carniola. Like other Upper Carniolan dialects, this dialect displays extensive vowel reduction, i.e., in the form of weakening of short stressed vowels (to schwa) or as weakening and loss of short unstressed vowels, which are reduced in pre-tonic and post-tonic syllables, in word-final position, and in clitics. The most commonly reduced vowel is /i/, the rest of them are reduced to a somewhat lesser extent. Some consonant clusters with a sonorant resulting from the vowel loss then disintegrate (into schwa + sonorant).

0 Govor Kroke na Gorenjskem, ki sem ga raziskovala v svoji disertaciji,¹ je gorenjski govor, ki pa se v mnogih glasovnih pojavih ter predvsem tudi v besedju bistveno razlikuje od drugih, tudi sosednjih gorenjskih govorov.

Posebnost soglasniškega sistema kroparskega govora je predvsem jezičkov /R/, od sosednjih gorenjskih govorov pa se razlikuje tudi po tem, da ne pozna švapanja. Izrazit slušni vtis daje govoru tudi pogostejši dvoustnični kot zobnoustnični izgovor zvočnika /ʁ/ (oz. /v/) v vseh glasovnih okoljih ter leksikalizirani ostanki narečnega mehčanja mehkonebnikov. Manj kot soglasniških posebnosti svojega govora se Kroparji zavedajo njegovih samoglasniških značilnosti. Izstopajoči so zlasti sprednji dolgi samoglasniki /i:/, /e:/, /ɛ:/ in /e:/, poseben slušni vtis pa daje temu govoru tudi a-jevsko barvanje polglasnika ob /R/ ter njegova prednaglasna dolžina.

V kroparskem govoru je tako kot v drugih gorenjskih govorih močan moderni samoglasniški upad (oslabitev in onemitev samoglasnikov). Reducirajo se kratki naglašeni samoglasniki, mogoči v zadnjih ali edinih besednih zlogih, in nenaglašeni samoglasniki v prednaglasnih in ponaglasnih besednih zlogih, v izglasju in v naslonkah. Upad je lahko popoln (onemitev) ali delen (oslabitev v polglasnik).

1 Upad kratkih naglašanih samoglasnikov

1.1 Kratki naglašeni /i/ upada v vseh mogočih položajih in kategorijah, najpogostejše pa v I ed. v osnovi enozložnih in v zadnjem zlogu naglašanih samostalnikov

¹ Jožica Škofic, Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Kroke na Gorenjskem, Ljubljana, 1996, mentor Tine Logar, 443 str.

(*'bək, 'təč, š'pəl, š't'rək; 'māš, 'nət*) in pridevniške besede (*'sət*; mn. *u'sə; 'nəč*) ter v priponi *-ič* (*fan'təč, mar'ləč, sko'ləč*). Oslabitev v polglasnik je močno zastopana tudi v končnicah samostalnikov in pridevnikov končniškega naglasnega tipa, in sicer v I mn. m. sp. (*plex'kə, žbə'lə, čeb'rə*), v M mn., dv. sam. m. sp. (*p'səx, uə:r'təx, smə'nəx*), v D, M ed. sam., prid. ž. sp. (*kə:r'ūə, t'mə, mæg'lə; lox'nə, slat'kə, mast'nə*), v R, M mn., dv. prid. m., ž. sp. (*ž'ūəx, zla'təx, təm'nəx*), v D, O mn., dv. prid. m., ž. sp. (*mast'nəm, doūž'nəm*); v sam. in prid. zaim. (*'nə* za *'nji/njej*, *'nəx* za *'njih*, *'təl* za *'tile*); v nedoločniku glagolov na *-'ət -'i:m* za knj. *-'i:ti -'i:m* (*do'bət, obno'ūət, omo'žət, sa'dət*; tudi *i'tə/jət*); v 2. os. ed. velelnikov glag. na *-'ē:t -'em* za knj. *-'ē:ti -'em* (*ūm'rə, ž'rə*), *-'ē:t -'nem* za knj. *-'ē:ti -'nem* (*nap'nə, zač'nə*), *-'ē:t -em* za knj. *-'ē:ti -em* (*ūz'mə*), *-'ē:t -'i:m* za knj. *-'ē:ti -'i:m* (*ta:r'pə, ž'ūə, z'də*), *-'a:t -'i:m* za knj. *-'a:ti -'i:m* (*s'pə*), *-'a:t -'em* za knj. *-'a:t -'em* (*pa:rž'gə*), *-ənt -nem* za knj. *-niti -nem* (*ūmak'nə, pax'nə*), glag. *'iti* (*pəj'də*); v opisnem deležniku glag. *'biti*, *'iti*, m. sp. mn. (*b'lə, š'lə*).

1.2 Pogosto oslabi tudi kratki naglašeni /u/, in sicer tako v osnovi enozložnih in v zadnjem zlogu naglašanih samostalnikov in pridevnikov v I ed. m. sp. ter prislovov (*'kəp, k'rəx, 'lāft, g'rəšt, š'tək, š'təm*; *s'kəp*), kot tudi v končnici D, M, ed. sam. m. in sr. spola končniškega naglasnega tipa (*p'sə, dež'jə, xa:rp'tə, žbə'lə, kam'nə, d'nə, žga'nə*).

1.3 Kratki naglašeni /ě/ oslabi v polglasnik v osnovi samostalnikov v I ed. m. sp. (*op'lən, x'ləp, x'rən*), v končnici samostalnikov končniškega naglasnega tipa v M mn. sr. sp. (*na t'ləx*) ter v končnici samostalniških in pridevniških zaimkov, in sicer v D, M ed. (*mə'nə/m'nə*), R mn. (*təx, u'səx*), D mn. (*u'səm*);

1.4 Kratki naglašeni /o/ oslabi v polglasnik v osnovi prislovov (*'bəl, nauo'kəl, to'kə*) ter v končnicah samostalnikov v I ed. sr. sp. (*gə:r'lə*) in O ed. m., sr. sp. (*p'səm, žbə'ləm, žga'nəm*) in v D mn., dv. m. sp. (*p'səm, sər'pəm, uə:r'təm, lonč'kəm*).

1.5 Kratki naglašeni /a/ oslabi v polglasnik /a/ ali /ə/ v zadnjem ali edinem zlogu osnove samostalnikov in samostalniških zaimkov, pridevnikov in pridevniških zaimkov v I ed. m. sp. (*b'rət, čomo'rət/čomo'rət* za *'močerad*, *'gət, naslo'nəč/naslo'nəč, 'pəx, 'rak/rək, žu'pan, 3'gan, 'fənt/fənt, g'vənt/g'vənt, š'ka*; *'ka/kə 'kaj*; *m'lət, p'jan, s'ləp, s'tar/s'tər, z'lət; 'naš, 'uəš*); povedkovnika (*'rət*) in prislova (*a'kət, na'ləš, ta'kət, 'təm/təm*). Samostalniki ž. sp. končniškega in mešanega naglasnega tipa imajo lahko oslabljeni /a/ namesto /a/ v končnici M mn. (*že'nəx, peš'kəx, stə'zəx, uo'dəx*) in D mn. (*peš'kəm*) – a tu je pogostejši neoslabljeni samoglasnik v končnici. V nedoločniku glagolov na *-'at -'a:m* za knj. *-'a:ti -'a:m* (*fka'tət, klepe'tət, kuar'tət*) in *-'at -em* za knj. *-'a:ti -em* (*is'kət/is'kət, kəp'vət, la'gət, nakoč'ūət, zasled'vət*).

2 Upad nenaglašanih samoglasnikov

2.1 Upad nenaglašane /i/ je v kroparskem govoru zelo pogost, in sicer tako delen (v polglasnik /ə/) kot popoln.

2.1.1 V prednaglasnih zlogih /i/ lahko oslabi v osnovi samostalniških in pridevniških besed v vseh sklonih (*məd'ua/md'ua*, *ošpə'ce*, *pəškò:tək*, *svə'nak*, *špətà:u*; *vədvě:*; *vəsò:k/u'sok*; *nə'ma* za 'njima'); v nedoločniku, sedanjiku, velelniku in deležnikih glagolov, ki imajo naglas na priponi (*uošpə'cət* za 'naostriti, npr. kol'; *dəšf:m*, *žua'ta*; *preštə'xej*, *cvəlě:la*, *təšá:l/tišá:l*; *uošpəcá:n*).

V ponaglasnih zlogih /i/ lahko oslabi v osnovi (*frù:štək*, *jě:səx*, *jě:zək*, *natě:rləx*, *pé:lən*, *peté:lən*, *učà:səx*, *žé:nən*), v priponskem obrazilu -ič v I ed. m. sp. (*bó:žəč*, *jò:pəč*, *pò:bəč*, *pré:šəč*) ter v končnicah, in sicer v M mn., dv. (-ih) samostalnikov m., sr. sp. (*čě:uləx*, *gně:zdəx*, *xrě:bəx*, *jě:trəx*, *ježf:kəx*, *kò:təx*, *kolě:səx*, *korě:təx*, *kouá:čəx*, *lò:nčəx*, *uogně:səx*, *uotrò:cəx*, *partizà:nəx*, *plù:čəx*, *sinò:uəx*), v D (-im) in M (-ih) mn. samostalnikov 2. ženske sklanjatve (*čelù:stəm*, *doužnò:stəm*, *mě:šəm*; *čelù:stəx*, *uò:fetəx* za 'ohceti', *mě:šəx*); v R (-ih), D (-im), M (-ih) in O (-imi) mn., dv. prid. m., ž., sr. sp. (*domá:čəx*, *dó:brəx*, *frà:janəx*, *gù:mijastəx*, *krò:parskəx*, *kù:plenəx*, *mlá:dəx*, *ó:sməx*, *rě:šenəx*, *snežě:nəx*; *dó:brəm*, *gù:nəm*, *rě:šenəm*, *snežě:nəm*, *só:jəm*, *ta lò:xnəm*, *tě:stəm*; *dežě:unəx*, *duaná:istəx*, *lě:nəx*, *ště:rəx*, *tá:kəx*, *tě:stəx*, *usó:kəx*; *bogá:təm*, *lě:pəm*, *mlá:dəm*, *plě:šastəm*, *ště:rəm*, *ta pə:ruəm*); ter priponski -i- v glagolskih oblikah. V /ə/ oslabi nenaglašeno priponsko obrazilo -i- v nedoločniku (*čě:dət*, *ba:rnò:žət*, *brò:čət*, *brú:sət*, *gá:zət*, *xó:dət*, *krě:tət*, *lú:šət*, *mlá:tət*, *nacé:pət*, *nó:sət*, *pozá:bət*, *pró:sət*); v sedanjiku za 1., 2. os. ed. ter opisnem deležniku na -l za m. sp. ed. glagolov na -ət -əm za knj. -iti -im oz. -i:ti -im (*brò:dəš*, *čù:dəm se*, *xó:dəš*, *lú:pəm*, *mě:sləš*, *ošpě:čəš*, *pokù:səm*, *tú:ləm*, *zastò:pəm*; *brò:du*, *xó:du*, *nó:su*, *pró:su*); glagolov na -'ət -əm za knj. -i:ti -im (*sě:ləm se*, *popepě:ləm se*; *presě:lu se*, *popepě:lu se*); v sedanjiku za 1., 2. os. ed. glagolov na -at -əm za knj. -ati -im (*šlě:šəm*); glag. na -ət -əm za knj. -eti -im (*uě:dəm*); če je pred nenaglašenim priponskim obrazilom -i- zvočnik, se ta nena-glašeni /i/ v nedoločniku lahko reducira delno (v polglasnik /ə/) ali popolnoma (*tú:lt/tú:lət*, *mó:lət/mó:lt*, *mě:rt*, *brá:nt*).

V izglasju /i/ oslabi v končnici samostalnikov v I mn. m. sp. (*cě:sta:rjə*, *čě:ržə* za 'storži', *eroplà:nə*, *glá:žə*, *já:grə*, *ježf:kə*, *klučá:rjə*, *kouá:čə*, *kozà:rcə*, *krě:žə*, *krě:pəlnə* za 'pohabljeni', *lě:stkə*, *metú:lə*, *možf:čkə*, *pa:rpomò:čkə*, *pá:rkəlnə*, *rě:gəlcə* za 'pravila, dogodki', *zvě:skə*); v R, D, M ed., I, R, T mn. in redko v O mn. samostalnikov 2. ženske sklanjatve, če se osnova končuje na soglasnik + zvočnik (*bolě:znə*, *jà:slə*, *lbě:znə*, *pred dù:rmə/dù:rəm*); v I ed. m. sp. vrstnih pridevnikov na -ji (*dě:ujə*, *bó:žjə*, *pá:sjə*); v D, M ed. pridevnikov ž. sp., I mn. pridevnikov m. sp., če se osnova končuje na soglasnik + zvočnik (*žù:pnə*, *čq:rnə*, *srě:dna*; *bre-spò:selnə*, *dvò:inə*, *xě:šnə*, *jě:znə*, *korá:žznə*, *kurù:znə*, *lá:čnə*, *nauč:dna*, *prě:dna*, *strě:šnə*, *zbě:rcnə*) in še ponekod (*jù:trə*, *nó:trə*, *tù:də*).

V naslonkah oslabi /i/ v vezniku (*kə'ki*), v samostalniških zaimkih (*sə'si/sebi*, *mə'mi/meni*, *tə'ti/tebi*, *jə'ji*, *jəx'jih*, *jəm'jim*, *jəma'jima*), v opisnem deležniku glagola biti v m. sp. mn. (*blə*).

2.1.2 Nenaglašeni /i/ onemi v prednaglasnih zlogih v osnovi (*originà:l*, *snò:č*, *taljə:nskə*), v predponi iz- (*scf:mt*, *zbě:rcən*, *zgě:nt*). Po onemitvi prednaglasnega /i/ lahko nastane soglasniški sklop nezvočnik + nezvočnik oz. nezvočnik + zvočnik (*pjà:nc*, *pšá:nc*, *žuf:na*, *srò:ta*, *žvé:t*). Če po onemitvi prednaglasnega /i/ nastane so-

glasniški sklop zvočnik /l/, /n/, /R/ + nezvočnik, ta navadno razpade v polglasnik + zvočnik (*alsť:ca/lšť:ca*, *əŋkà:R*, *əŋkò:l/ŋkò:l*, *pə:Rjť:mk*, *pə:Rmť:Rnə*, *pə:Rné:st*, *pə:Rprà:ulen*, *pə:Ršpá:Rat*, *tə:Rjť:*).

V ponaglasnih zlogih /i/ onemi v osnovi odvisnih sklonov nekaterih samostalnikov m. sp. (*Jú:Rjə* – M ed., *jú:lja* – R ed.); v samostalniških priponah ž. sp. *-ina*, *-ica*, *-inja*, *-ija* (*drú:šna*, *jú:žna*, *kú:xna*, *marť:lca*, *pà:ĩčəuna*, *pě:nzja*, *precť:sja*, *Rò:šca*, *Rť:ušna*, *žú:pca*) – če se po onemitvi ponaglasnega /i/ v priponi *-ica*, *-ika*, *-ik* oblikuje soglasniški sklop soglasnik + zvočnik + nezvočnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik, npr. *-nica* > *-əncə*, *-nika* > *-əŋka*, *-lica* > *-əlca*, *-nik* > *-əŋk* (*à:rəŋka*, *čť:səlca*, *čistť:ləncə*, *dě:kəlca*, *gostű:rəncə* za 'gosenica', *jú:žəncə*, *Kà:məncə*, *knò:fəlca*, *kosť:ləncə*, *krà:jəŋk*, *kù:gəlca*, *lě:šəŋk*, *lě:təŋk*, *mà:jəŋk*, *mű:šəncə*, *mě:təlca*, *obešă:uəŋk*, *oblě:təncə*, *okopà:uəŋk*, *pò:stəlca*, *plě:uəncə*, *prá:zəŋk*, *smetť:šəncə*, *smě:šəncə*, *stò:žəŋk*, *šmá:rəncə*, *šňť:rəncə*, *tà:bəlca*, *uě:tarəncə*, *žà:dənc*, *žă:rəncə*); v pridevniški priponi *-in-* (*má:mna* – I ed. ž. sp., *ť:loučne* – R ed. ž. sp) in v glagolskih priponah. Ponaglasni /i/ onemi v nedoločniku glagolov tipa *-nt -nem* za knj. *-niti -nem* (*zgť:nt*, *zť:nt*, *rť:nt*); če se v nedoločniku glagolov tipa *-ə(l)t -əm* za knj. *-iti -im*, *-ənt -nem* za knj. *-niti -nem* po onemitvi ponaglasnega priponskega /i/ oblikuje soglasniški sklop soglasnik + zvočnik + nezvočnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik, npr. *-liti* > *-əlt*, *-niti* > *-ənt* (*mť:səlt*, *pá:xənt*, *pokľě:kənt*, *spò:uənt*, *stě:gənt*, *stť:sənt*, *ugá:sənt*).

V sedanjiku ponaglasni /i/ onemi v glagolih tipa *-at -əm* za knj. *-ati -im*, *-əť -əm* za knj. *-eti -im*, *-əť -əm* za knj. *-iti -im*, *-'əť -əm* za knj. *-'i:ti -im*, in sicer v 1., 2., 3. os. mn., dv.: *-imo*, *-ite*, *-ijo*, *-iva*, *-ita* > *-mo*, *-te*, *-jo*, *-va/ua*, *-ta* (*slť:šva*, *slť:šmo*, *slť:šte*, *slť:šjo*, *slť:šta*, *uť:tta*, *nó:smo*, *našě:mte*, *zdrá:ujo*, *sprá:umo*, *poskú:sua*, *sě:lmo se*, *popepě:ljo se*) – če po onemitvi ponaglasnega priponskega /i/ nastane soglasniški sklop soglasnik + zvočnik /l/ + soglasnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik: *-limo*, *-lite*, *-lijo*, *-liva*, *-lita* > *-əlmo*, *-əlte*, *-əljo*, *-əlva*, *-əlta* (*mť:səlmo*, *mť:səlte*, *mť:səljo*, *mť:səlva*, *mť:səlta*). V glagolih tipa *-əť -əm* za knj. *-iti -im*, *-'əť -əm* za knj. *-'i:ti -im* onemi ponaglasni /i/ v končnici velelnika za 1., 2. os. mn., dv.: *-imo*, *-ite*, *-iva*, *-ita* > *-mo*, *-te*, *-va/ua*, *-ta* (*nastá:ute*, *našě:mva*, *pò:čmo*, *pə:Rprá:uta*, *Rť:šmo*, *zló:mta*, *sě:lte se*). V opisnem deležniku na -l onemi /i/ pri glagolih tipa *-əť -əm* za knj. *-iti -im*, *-'əť -əm* za knj. *-'i:ti -im*, in sicer v m. sp. ed. (*čť:stu*, *sprá:uu*, *presě:lu se*), v ž. sp. ed. (*čť:stla*, *ponasRť:čla*, *sprá:ula*, *ustá:ula*) in v m. sp. mn., dv. (*nastá:ulə*, *postá:ulə*, *touť:Rlə*, *uoxú:nlə*), ter v glagolih tipa *-nt -nem* za knj. *-niti -nem*, in sicer v m. sp. ed. (*zť:nu*, *zgť:nu*, *porť:nu*), v ž. sp. ed. (*zť:nla*), mn. (*porť:nle*), m. sp. mn. (*spodrť:nlə*), dv. (*zgť:nla*) – če po onemitvi ponaglasnega priponskega /i/ nastane soglasniški sklop nezvočnik + zvočnik /n/ + zvočnik /l/, zvočnik /n/ razpade v polglasnik + /n/ ali po metatezi n-l > l-n zvočnik /l/ razpade v polglasnik /ə/ + zvočnik /l/: *-nila*, *-nile*, *-nili* > *-ənlə*, *-ənlə*, *-ənlə* oz. *-əlnə*, *-əlnə*, *-əlnə* (*că:rkənlə*, *uť:gənlə*, *uť:gť:zənlə*; *parsmť:dəlnə*, *pá:ixəlnə*, *podrť:čəlnə*, *prekú:cəlnə*, *spodrť:kəlnə*, *xó:pəlnə*).

V izglasju /i/ onemi v osnovi (prislovi: *podně:u*, *na:uokò:l*, *gó:R*, *dó:l*, *dó:st*, *počà:s*, *polě:t*) ter v končnici pregibnih besednih vrst. Skoraj dosledna je onemitev /i/ v D in M ed. samostalnikov ž. sp. (*xť:š*, *má:m*, *sosě:t*, *Marť:ĩ*, *Stà:ŋk*, *pě:č*,

Lublá:n, fá:ba:rk, žú:pc) – če po onemitvi izglasnega /i/ nastane soglasniški sklop soglasnik + nezvočnik, je upad popoln, izjemoma z -ə v izglasju (pù:nčkə/pù:nčk, slù:žbə/slù:šp, uó:iskə/uó:isk); če pa nastane sklop soglasnik + zvočnik, ta razpade v zvočnik + polglasnik (gostĭ:lnə, bĭ:rmə, cé:rkə, kú:xnə, lù:knə, prè:klə, pó:stlə, pè:nzjə, precè:sjə, teleuĭ:zjə, touà:rnə, železà:rnə) ali, redkeje, v polglasnik + zvočnik (u gostĭ:lən); /i/ onemi tudi v končnici I mn. samostalnikov m. sp. (uotró:c, sinò:u, pá:xə/pá:x); v O mn. samostalnikov ž. sp. (pù:ncam, rokà:m, uĭ:lcam); v D in M ed. ter I in T mn. samostalnikov 2. ženske sklanjatve (spò:ut, uò:fcet, pá:met; mĭ:š, nĭ:t, uò:fcet, bĭ:košt, čelù:st), lahko pa tudi v R ed. in mn. teh samostalnikov (čelù:st/-i, lubosú:mnost/-i, smq̃:rt/-i) ter v D in M ed. sam. zaimkov (mé:n, té:p, sé:p). Pri pridevniku onemi izglasni /i/ v I ed. m. sp. primernika in presežnika (bò:l, drà:š, 'nejdrà:š, xù:i, 'nejxù:i, lè:uš, lò:š/lò:ži, 'nejlè:uš, mà:n, slà:pš, starè:iš, 'nejslà:pš, šĭ:r/šĭ:ri, tè:š/tè:ži, uĕ:č, uĭ:š/uĭ:ši) ter določne pridevniške oblike (ta gq̃:rt, ta sta:rdè:n, ta zelè:n); v D in M ed. ž. sp., I mn. m. sp. ter O mn., dv. m. in ž. sp. (ta lè:p, ná:š, mó:i, domà:č; poročè:n, ré:šen, snežè:n, ta domà:č, ta usò:k, ta lè:p, tĭ:st, vá:š; z ná:šəm, z lé:pəm, s ta dò:brəm, s tĭ:stəm, s trebú:šastəm, z zanimĭ:uəm); v I ed. m. sp. ter D in M ed. ž. sp. vrstnih pridevnikov na -ski, -ški je izglasni /i/ lahko onemel ali le oslabele (Polá:nskə/Polá:nsk, fá:rouškə/fá:roušk, kmè:čkə/kmè:čk, elektrò:nskə, gó:rskə, jelò:uškə, kó:nskə, kapè:lškə, ma:rlĭ:škə, mesá:rskə, mó:škə, zakò:nskə); /i/ onemi tudi v I ed., mn. vrstilnih števnikov m. sp. (ta šé:st, ta desé:t). V vseh kroparskih nedoločnikih, ne glede na to, ali so izvorno kratki ali dolgi, je izglasni /i/ onemel (dè:lat, sma:rdè:t, gnojĭ:t, kouá:t, kəp'vət, ig'rq̃t/igrá:t, né:st, nó:sət, zaklé:nt). V glagolih tipa -ət -əm za knj. -iti -im, -at -əm za knj. -ati -im, -ət -əm za knj. -eti -im, -'ət -əm za knj. -'i:ti -im) onemi izglasni /i/ v 3. os. ed. sedanjika ter v 2. os. ed. velelnika (xò:t, presenè:t, nò:s, vò:s, slĭ:š, uĭ:t, sĕ:l se; nó:s, uó:s, mĕ:r, pĭ:l, dovó:l, zakú:r, presé:l se) – če po onemitvi izglasnega /i/ nastane soglasniški sklop soglasnik + zvočnik /l/ ali /n/, zvočnik razpade v polglasnik /ə/ + zvočnik: -li > -əl/-lə (sed.: mĭ:səl/mĭ:slə, vel.: premĭ:slə/premĭ:səl), -ni > -ən/nə (ugá:snə/ugá:sən, cā:rkə, spò:unə, uĭ:gnə); izglasni /i/ onemi tudi v opisnem deležniku na -l, m. sp. mn. (dĕ:lal, jagá:l, kouà:l, nosĭ:l) – če po onemitvi izglasnega in priponskega /i/ nastane soglasniški sklop soglasnik + zvočnik /l/, sklop navadno razpade v zvočnik /l/ + polglasnik /ə/: -li > -lə ali, redkeje, -li > -əl (čĕ:dlə, dò:ublə, gouò:rlə, jĕ:dlə, narĕ:dlə, nastá:ulə, ná:idlə, paruà:rlə, pá:slə, polò:ulə, pomq̃:rlə, porò:člə, pù:stlə, raskrò:plə, ré:klə, stĭ:səlnə, stó:uklə, ukrá:dlə, zapò:uənlə, zlò:žlə).

V naslonkah onemi /i/ v naslednjih primerih: pər/pər 'pri', b 'bi', k 'ki', s 'si' (glag. 'biti, 2. os. ed. sed./povratnoosebni zaimek sebi/si, D ed.).

2.2 Upad /e/ je ne glede na njegov izvor pogost, in sicer tako popoln kot delen (v polglasnik /ə/).

2.2.1 V prednaglasnih zlogih oslabi tako /e/ iz /ĕ/ (cvətĕ:t, dək'le, məxé:r; cvət'na; cəd'mo; jəs'te, uəs'te) kot etimološki /e/ (uəĭ:k; məš'kou).

V ponaglasnih zlogih oslabi /e/ (zlasti iz /ĕ/) v končnici za D mn. samostalnikov m., sr. sp. (stá:ršəm, já:icəm, Né:mcəm); v R ed. pridevnikov m. sp. (tesá:rskəga/tesá:rzg:a, kú:xənskəga/kú:xənzg:a, fá:rouškəga/fá:roužg:a, kmè:čkəga/kmè:žg:a);

v D, M, O ed. pridevnikov m. sp. (*fá:rouškəmo/fá:rouškmo*) ter v nedoločniku glagolov na -at -am za knj. -eti -im (*uť:dət*); oslabi tudi /e/ iz etimološkega /e/ v ponaglasnih zlogih, in sicer v 1. os. ed. sedanjika glagola 'moči morem' (*mō:rəm*) – v 2. os. ed. in v mn. /e/ onemi (*mō:rmo*).

V izglasju oslabi etimološki /e/ v končnici -je v I mn. samostalnikov in števnikov m. sp. – analogija s končnico -ji (*štá:ntjə/-je*, *brá:tjə/-je*, *fá:ntjə/-je*, *glí:djə/-je*, *golō:bjə/-je*, *kmé:tjə/-je*, *soūdā:tjə/-je*, *suá:tjə/-je*; *ští:rjə/-je*).

2.2.2 Če po onemitvi /e/ nastane sklop zvočnik + nezvočnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik. V prednaglasnih zlogih onemi /e/ iz /ě/ v osnovi (*čpí:na*, *lpō:əlpō:*, *əlsē:n*, *snō:*, *spoudnī:ca*; *pərpəuđuá:la*, *prezďí:la*, *z'dou*, *zdé:la*); v R ed. pridevnikov m. sp. (*dobər'ga*); v D, M, O ed. pridevnikov m. sp. (*məstən'mo*). Onemi tudi etimološki /e/ v prednaglasnih zlogih (*dná:r*; *z zbō:ĩ*).

V ponaglasnih zlogih onemi /e/ iz /ě/ v osnovi (*uō:rx*, *člō:uk*) ter v končnicah, in sicer v R (T za živo) ed. pridevniških besed m. sp. (*drū:zga*, *é:ŋga*, *mlá:dga*, *mō:ĩga*, *snežē:ŋga*, *ta lē:bga*, *ta stā:rga*) – če po onemitvi nastane sklop soglasnik + zvočnik, ta razpade v polglasnik + zvočnik: -nega, -rega > -əŋga, -aŋga (*jedī:ləŋga*, *normā:ləŋga*, *podō:bəŋga*, *prē:ĩšəŋga*, *uē:rəŋga*, *zgō:dəŋga*, *dō:bərga*); v D, M, O ed. pridevniških besed m. sp. (*é:nmo*, *snežē:nmo*, *ta nō:umo*, *ta sū:xmo*, *tī:stmo*, *mlá:dmo*) – če po onemitvi nastane sklop soglasnik + zvočnik /n/ + zvočnik /m/, zvočnik /n/ razpade na polglasnik + zvočnik: -nemu > -ənmo (*'kakšənmo*, *nasprō:tənmo*). Onemi tudi etimološki /e/ v ponaglasnih zlogih (*pō:stla*) in /e/ v naslonkah (*ĩfjje*).

2.3 V kroparskem govoru je pogosta oslabitev nenaglašenega /a/ v polglasnik a-jevske barve /ǎ/, izjemoma v srednji polglasnik /ʌ/.

2.3.1 /a/ oslabi v prednaglasnih zlogih (*məndē:r* za 'bandero, nebo', *məs'tən*, *šandā:rskə*, *špəncī:rane*, *tək'le*, *zakəmrá:n*; *kəm'na*), pogosteje pa v ponaglasnih zlogih, in sicer v osnovi (*'neĩman/'neĩmən*, *tū:lipən*, *'večkət*, *anjk'rat/an'kət*, *đuā:kət*, *trī:kət*) ali v končnicah. /a/ tako oslabi v O ed. in D mn., dv. samostalnikov m., sr. sp.: -əm/əm za knj. -om in -em, ker v gorenjščini ni preglasa (*á:təm*, *bremē:nəm*, *cē:gləm*, *dná:rjəm*, *eroplā:nəm*, *kouá:čəm*, *klú:čəm*, *kó:nəm*, *lopá:rjəm*, *mlē:nəm*, *mē:stəm*, *pá:rstəm*, *pogrē:bəm*, *prešī:čəm*, *strī:cəm*, *šō:drəm*, *šī:ləm*, *telē:təm*, *uorō:djəm*, *zdraunī:kəm*, *zdrā:ujəm*; *otrō:kəm/otrō:kəm*, *partizā:nəm/partizā:nəm*, *pā:rsəm*, *mē:stəm*, *rē:brəm*, *kouá:čəm/kouá:čəm*, *štī:ŋəlcəm/štī:ŋəlcəm*); redko celo v M in O mn. samostalnikov ž. sp. (*cā:ĩtəŋgax*, *trō:pax*, *zbō:təx*; *čpí:nəm*, *klē:šəm*, *kropí:uəm*, *šī:bəm*, *uodī:cəm*, *ženī:cəm*). Zelo redko oslabi /a/ v nedoločniku in sedanjiku glagolov na -at -am za knj. -ati -am (*uobdē:lət*, *razžā:gət*, *pomá:uqət*; *mō:rəm*, *mō:rəš/mō:rš*). Oslabi tudi /a/ v velelniku in opisnem deležniku za m. sp. ed. glagolov istega tipa (*kú:xēĩ*, *čá:kēĩ/čá:ki/čá:k*, *prá:šēĩ/prá:š*, *pošlú:šēĩ/ pošlú:š*, *glō:dēĩ*; *kú:xou*, *drī:čou*, *žā:gou*) ter v opisnem deležniku za m. sp. ed. glagolov -at -əm za knj. -ati -im (*šlī:šou*), -at -em za knj. -ati -em (*klī:cou*, *glō:dou*, *kó:pou*, *kolē:duou*), -at -'e:m za knj. -ati -'e:m (*pouē:dou*), -at -'i:m za knj. -ati -'i:m (*dá:ržou*), -'at -em za knj. -

'a:ti -em (t̤:skou/ɿs'kou). /a/ oslabi tudi v nenaglašanih zaimkih (nəm/nəm, nəs/nəs, uəm/uəm, uəs/uəs, kašan/kašan).

2.3.2 Onemitev nenaglašane samoglasnika /a/ je zelo redka, v gradivu je le nekaj primerov v prednaglasnih zlogih (sn̤: za 'sani', tk̤: za 'tako'); v ponaglasnem zlogu le v sedanjiku glagola morati (m̤:Rmo, m̤:Rte, m̤:Rjo, m̤:Ruā, m̤:Rta) ter v velelniku za 2. os. ed. nekaterih glagolov na -at -am za knj. -ati -am (pr̤a:š za 'vprašaj').

2.4 Tudi upad nenaglašane /o/ je v kroparskem govoru dokaj pogost, vendar je bolj pogosta oslabitev (v polglasnik /ə/) kot onemitev.

2.4.1 /o/ oslabi tako v prednaglasnih zlogih (goṳr̤k̤:) kot v ponaglasnih zlogih, in sicer v osnovi (zm̤:Rəm, l̤:t̤s, 'najbəl, 'kamər, 'kukər) in v končnici: v O ed. samostalnikov m., sr. sp. (F̤:lipəm/-əm, kol̤:ṳretəm/-əm, ml̤:nəm/-əm, per̤:səm/-əm, R̤:brəm/-əm, tel̤:təm/-əm) in v D mn. samostalnikov m., sr. sp. (br̤:təm/-əm, kol̤:gəm/-əm, otr̤:kəm/-əm, soṳd̤:təm/-əm, ur̤:təm/-əm, ṳj̤:kəm/-əm, st̤:ləm/-əm, sin̤:ṳəm/-əm); oslabi pa tudi v izglasju, in sicer v prislovih (dir̤:kt̤n̤, gṳf̤:šn̤, k̤:n̤č̤n̤, nat̤:n̤č̤n̤, n̤:košn̤, podr̤:bn̤, praṳf̤:ln̤, prep̤:zn̤, razl̤:č̤n̤, č̤:dn̤, d̤:R̤ž̤:ṳn̤, fl̤:t̤n̤, m̤:ž̤n̤, m̤:ix̤n̤, mod̤:Rn̤, naṳ:mn̤, n̤:ṳ:R̤j̤:t̤n̤, norm̤:ln̤, obl̤:č̤n̤, obv̤:zn̤, odv̤:sn̤, p̤:met̤n̤, pl̤:tk̤, pod̤:bn̤, res̤f̤:č̤n̤, sig̤:Rn̤, spl̤:šn̤, sr̤:nsk̤, stab̤:ln̤, t̤:č̤n̤, t̤:pič̤n̤, ul̤:ž̤n̤, ur̤:dn̤), v končnici za I ed. samostalnikov sr. sp.: -lo > -lə, -vo > -və (čr̤:sl̤, d̤:bl̤, izd̤:ist̤v̤, j̤:kl̤, pox̤:st̤v̤, s̤:dl̤, st̤:bl̤) in v opisnem deležniku za sr. sp. ed. (prep̤:dl̤, pa:rl̤:gl̤, zaṳl̤:kl̤, z̤:bl̤). /o/ oslabi tudi v nekaterih naslonkah (k̤ za 'ko', 'kot', k̤ət, ok̤əl, kuk̤ər).

2.4.2 /o/ onemi v prednaglasnih (zb̤:ta) in ponaglasnih zlogih (p̤:lv̤ər za 'pu-lover') ter v izglasju – če po onemitvi nastane soglasniški sklop zvočnik + nezvočnik, zvočnik razpade v polglasnik + zvočnik (ənc̤:ɿ; d̤:ṳən/ d̤:ṳn̤). Onemi tudi prednaglasno ali ponaglasno v priponskem obrazilu -ov- v nedoločniških oblikah glagolov: v nedoločniku -ovat(i), v namenilniku -ovat, v opisnem deležniku -oval (v vseh spolih in številih), v deležniku stanja -ovan (v vseh spolih in številih), v glagolniku -ovanje (gost'uat, k̤əp'uat, spak'uat se, stan'uat, ṳas'uat; kol̤:dṳat, napr̤:dṳat, pa:rp̤:gṳat, pog̤:Rkṳat, p̤:st̤uat, spl̤:kṳat, šk̤:dv̤at, ṳá:rṳat, ṳé:rṳat). V izglasju /o/ onemi v končnici za I, T ed. samostalnikov in pridevnikov sr. sp. – maskulinizacija nevter (zd̤:l, č̤:l, dl̤:t, gn̤:st, kor̤:t, ml̤:k, m̤:st, pec̤:u, ž̤el̤:s; zb̤:R̤n) – če ob onemitvi izglasnega -o nastane sklop soglasnik + zvočnik, ta razpade v polglasnik + zvočnik oz. se pred zvočnik vrine polglasnik (jú:tar, ṳó:k̤ən, R̤:bar, ṳá:p̤ən, z̤:R̤n). /o/ onemi tudi v opisnem deležniku za sr. sp. ed. – v vlogi povedkovega določila (d̤:l̤, koṳá:l, kú:x̤al, str̤:nal, zlom̤:l, zml̤:l, znú:cal se je) – če po onemitvi izglasnega /o/ nastane sklop soglasnik + /l/, ta razpade v /l/ + polglasnik: -lo > -lə/-əl (d̤:bl̤/d̤:b̤l/dob̤:l se n̤:, goṳ:Rl̤, kr̤á:dl̤ se je).

2.5.1 Tudi nenaglašeni /u/ pogosto oslabi, in sicer tako v prednaglasnih zlogih (d̤apl̤:na, d̤ə's̤ət, x̤ə'dič, f̤əž̤:na, l̤əš̤:na, m̤əšt̤á:ce, m̤əfl̤:n, st̤əd̤:nc; gl̤əx̤: so; gl̤əš̤:la je, pošt̤əp̤:la je, zasl̤əž̤:la je; zam̤əd̤:m; zb̤əd̤:š̤, zg̤əb̤:š̤; m̤əd̤: se,

spāstī́:, pāstī́:te) kot v ponaglasnih zlogih (*já:buk/já:bak, kló:bak, kó:žax, tré:bax, cá:itange, z Bè:gān*) in v izglasju, in sicer v končnici za D, M ed. samostalnikov in pridevniških besed (*-mu > -mā > -mo*) m., sr. sp. (*bā:jarjā, bré:znā, čreūē:sjā, čé:udrā, dó:xtarjā, gospò:dā, grā:bnā, lé:šujā, mò:žā, mò:rjā, mesá:rjā, nē:bā, kouá:čā, kó:tlā, lauò:rjā, lē:stjā, rá:dālnā, sē:nā, uā:rtcā, zdrā:ujā, žé:xtarjā, želò:tcā; mó:jmo, ná:šmo, ta lè:pmo*).

2.5.2 /u/ onemi v prednaglasnih zlogih (*γdò:, ps'tat, sxò:, š'sat, t'le; xp̃:la; zakr̃:l*) – če po onemitvi prednaglasnega /u/ nastane soglasniški sklop zvočnik + soglasnik, zvočnik navadno razpade v polglasnik + zvočnik (*dq:rgā:č, əlbē:zān/lbē:zān, əldjē:, əlp̃:na/lp̃:na, q:rmē:n, əlšē:na/lšē:na*); onemi pa tudi v ponaglasnih zlogih, in sicer v nenaglašeni samostalniški priponi *-ux* (*p̃:rx, vā:rx*); v M ed. samostalnikov m. sp., (*pār Legā:t(ə), u fá:rouškmo lá:s, na mó:st/na mō:stā*); v R, T dv. osebnih zaimkov (*nā:ī, vā:ī, nē:ī* za 'njiju'); onemi ponaglasni /u/ v priponskem obrazilu *-uje-* v sedanjiku glagolov *-(o)vat* *-(u)jem* za knj. *-ov-ati* *-u-jem* (*pē:stjem; pa:rpò:gješ; vé:rje; kolē:djemo; naprē:djete; splā:kjejo; pogā:rkjeua; vā:rjeta*).

2.6 Onemitev nenaglašnega polglasnika /ə/ je dokaj pogosta, in sicer v prednaglasnih zlogih v osnovi samostalnikov (*s'mān*) in samostalniških zaimkov (*m'nā 'meni', mnó:ī 'menoj'*) ter v ponaglasnih zlogih za zvočnikom v priponi *-əc* (*boró:uc, čomorā:douc* za 'močeradovec, vrsta žganja', *ló:nc, zā:īc, zvó:nc*), v priponi *-ək* (*cū:rk, dá:uk, ocuē:rk, ouē:ηk, pā:īk, pā:rjē:mk, uomā:īk*) in drugje (*dó:ns, uó:us*).

3 Tako oslabitev kot onemitev kratkih naglašanih in nenaglašanih samoglasnikov je v kroparskem govoru torej zelo pogosta. Onemi ali oslabi lahko tako samoglasnik v osnovi kot tudi v končnici samostalniških in pridevniških besed ter priponski samoglasnik pri glagolu. Morfematičnost onemele končnice oz. samoglasnika v njej včasih nadomesti drugačen tonem v osnovi pregibne besede (npr. D, M ed. m. sp. *kó:na/kò:n*). Bolj kot razumljivost pa omejuje onemitev nenaglašnega samoglasnika izgovorljivost posledičnega soglasniškega sklopa. Zvočnik v takem sklopu (zvočnik + nezvočnik/zvočnik) navadno razpade v zvezo s polglasnikom, in sicer v vzglasju najpogosteje v zvezo polglasnik + zvočnik, v izglasju pogosteje v zvezo zvočnik + polglasnik, sredi besede različno.

LITERATURA

- Francka BENEDIK, 1991: Redukcija v škofjeloškem narečju. *Jezikoslovni zapiski* 1. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 141–146.
- Sonja HORVAT, 1994: Nekaj naglasnih in fonoloških značilnosti slovenskega kostelskega govora. *Slavistična revija* XLII/2–3. 305–312.
- Carmen KENDA-JEŽ, 1987: *Govor vasi Lazec (cerkljansko narečje)*, A-diplomska naloga.
- Tine LOGAR, 1968: O mengeški govoric. *Mengeški zbornik* II. 145–147.
- Vera SMOLE, 1988: *Govor vasi Šentrupert in okolice, Glasoslovje in naglas*, magistrska naloga.
- Jože TOPORIŠIČ, 1978: Vokalizem moščanskega govora v brežiškem Posavju. *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Založba Obzorja. 141–163.

OPREDELITEV - ZAVSESTI SUMMARY - TI LA - GRADIVO

The local dialect of Kropa, which I have done research on for my dissertation *Phonology, Morphology and Lexicon of the Local Dialect of Kropa in Upper Carniola*, in many phonological phenomena and particularly in its lexicon substantially differs even from the neighboring Upper Carniolan dialects.

The peculiarity of Kropa consonantal system is uvular /R/; another feature separating it from other Upper Carniolan dialects is lack of »švapanje«. A particular acoustic impression is due to the fact that the sonorant /u/ (or, rather, /v/) has more often a bilabial than a labio-dental pronunciation in all phonetic environments. Some lexically isolated residue of the dialectal palatalization of velars is present as well. Kropa dialect speakers are less aware of their vowel than they are of their consonantal peculiarities. The most prominent among vowel peculiarities are long front vowels /i:/, /è:/, /e:/ and /e:/. A-like coloring of schwa next to /R/ and its pre-tonic length add to the particular acoustic impression of this dialect as well.

Kropa dialect displays, as is the case in other Upper Carniolan dialects, a high degree of modern vowel reduction (weakening and loss of vowels). Short stressed vowels in final or only syllables and unstressed vowels in pre-tonic and post-tonic syllables, in word-final position, and clitics are reduced. The reduction can be complete (loss) or partial (weakening to schwa). Short stressed vowels /i/ and /u/ only exceptionally fail to be weakened to schwa; commonly weakened are also /e/ and /o/; /a/ is weakened to a schwa with a-like coloring /a̯/.

Complete and partial reduction of short unstressed vowels is particularly extensive. Vowels in nominal and adjectival stems and endings, as well as vowels in verbal suffixes can be lost. In endings of inflectional parts of speech vowel /i/ is most commonly weakened, i.e., short stressed as well as unstressed i, the weakening of the rest of the vowels is less common.

The morphemic function of a lost ending or, rather, its vowel, is occasionally substituted by different tone in the stem of the inflectional word (e.g., D, L sg. m. *kó:na/kò:n*). However, the fact that the reduction might render a lexical item that is not understandable, does not limit the loss of non-stressed vowels as much as the fact that this might render a consonantal cluster that is impossible to pronounce. Such a cluster (sonorant + obstruent/sonorant) usually disintegrates into a cluster schwa + sonorant, in word-final position more often into a cluster sonorant+schwa; in the middle of a word the situation varies.